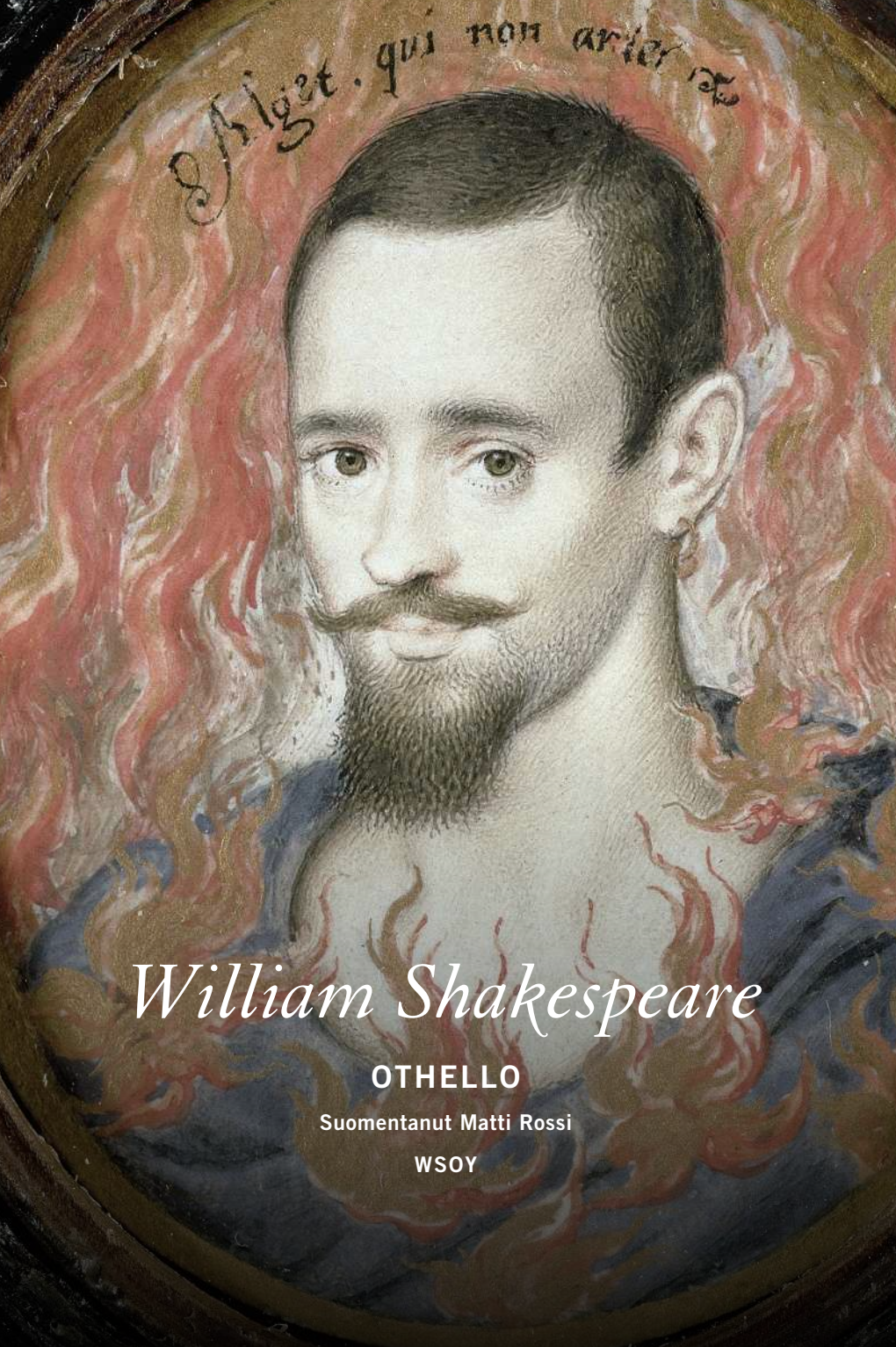

William Shakespeare

OTHELLO

Suomentanut Matti Rossi

WSOY

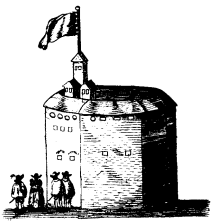

WILLIAM SHAKESPEARE

Othello

Venetsian mauri

SUOMENTANUT MATTI ROSSI

ESIPUHE KIRSIKKA MORING

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

Teos on saanut WSOY:n kirjallisuussäätiön tukea.

Toimitus kiittää professori Matti Rissasta asiantuntija-avusta.

Toimitus Marjut Karasmaa-Donovan

Englanninkielinen alkuteos
Othello, the Moor of Venice

Työssä on käytetty mm. The Oxford Shakespeare, The Arden Shakespeare
ja The New Cambridge Shakespeare -editioita.

© WSOY ja Matti Rossi 2013
Esipuhe © Kirsikka Moring 2013

Suomennoksen esitysoikeuksia valvoo Nordic Drama Corner Oy,
Meritullinkatu 33 E, 00170 Helsinki.

Etulehden kuva Claes Jancsz Visscherin Lontoon-panoraamasta n. 1625
Nimiösivun kuvassa ensimmäinen Globe-teatteri (1599–1613)
Sivulla 215 Martin Droeshoutin muotokuva Shakespearesta
ns. ensimmäisestä foliopainoksesta 1623

Graafinen suunnittelu Martti Ruokonen

ISBN 978-951-0-40003-6
PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

Othellot eivät itseään voita 7

Othello
Näytelmän henkilöt 21
I näytös 23
II näytös 59
III näytös 96
IV näytös 141
V näytös 181

William Shakespearen elämä 215

OTHELLOT EIVÄT ITSEÄÄN VOITA

»Minä hakkaan sitä, ja käteen koskee»

Othellon tarinassa oikealla narrilla on vain pienen pieni totuuden puhujan rooli. Venetsian jalo mauri on itse oma narrinsa, omaan harhaisuuteensa hukkuva. Ero on vain siinä, että häneltä puuttuu narrin viisaus.

Matti Rossin uusin Shakespeare-suomennos ottaa vakuuttavasti jalansijansa tarinan mittakaavassa kasvaen, sisäisten ja ulkoisten pakahduttavien ristiriitojen eri tiloihin sujahtaen.

Tämän suomennoksen myötä Othelloa on hyvä esittää, olipa ohjauksellinen lähtökohta tai tyylilaji mikä tahansa. Kieli ei kangertele, dialogi on sujuvasti solmittua ja siten myös avattavaa.

On helppo ymmärtää syitä ja seurauksia.

Rossin kieli elää tiiviisti tilanteiden mukaan henkilöiden mielenliikkeitä varioiden.

Suomennos liikuttaa ihmisiä täsmätarkasti, ja tietoisen säälimättömät uhkakuvat toteutetaan niiden vaatimilla väreillä. Mustaa ja punaista, laveasti.

Vankkuriteatterin kokemuksella

William Shakespearen *Othellon* ensi-ilta oli vuonna 1604. Historia käänsi suuntaansa. Elisabetin valta vaihtui Jaakko I:n herruuteen. Renessanssi vaihtui barokkiin.

Teatterilla meni hyvin, yhteiskunta tarvitsi kommenttinsa, ja aikoinaan vankkureissa kiertäväksi rähjäseurueeksi syntynyt vapaa

– väliin lainsuojatonkin – ryhmä sai Globe-teatterinsa.

Hamletin ja *Macbethin* väliin syntynyt *Othello* ottaa vauhtia Helsingörin linnamuurien hulluudesta, mutta siirtää nuorukaisensa Kyproksen sotakentille. Sotaa ei kovin aktiivisesti kuitenkaan harrasteta, sillä laivaston komentajan ja hänen seurueensa aika kuluu pudotetun ja väärään taskuun poimitun pitsinenäliinan jäljillä.

Niin viatonta. Niin traaginen loppu.

Mustasukkaisuuden anatomia

Maailmankirjallisuudessa on harvoin kirjoitettu kirjaimellisesti niin kuristavaa tarinaa kuin kuvaus Othellon ja hänen vaimonsa Desdemonan rakkaussuhteen perikadosta. Kaikki haluavat Desdemonaa. Musta mauri hänet saa. Liitto on paradoksi sekä yhteiskunnallisesti että kulttuurisesti. Se saisi rasistisen värivirhe-nykykeskustelun myrskyämään. Epäsäätyinen pari.

Shakespearen aika oli suvaitsevaisempi. Sodassa tarvittiin kaikkia. Maurin kuntoisuuspalkinnoksi ei kuitenkaan annettu venetsialaisen senaattorin tytärtä noin vain. Desdemona karkasi Othellonsa kanssa, eikä siinä isiltä paljon kyselty.

Elämän kosto on hirmuinen.

Shakespeare on koonnut maurin ympärille kahjon joukon pettyneitä ja sotilasurallaan paikalleen jämäytettyjä lipunkantajia ja huijareita, joista suurin verenmyrkyttäjä lienee Othellon suosioon lipuva ja lopulta uskotuksi heittäytyvä Jago. Hän kopsauttelee ahkerasti näkymätöntä sorkkajalkaansa.

On Roderigo, joka palvoo jokaista Desdemonan käden heilautustakin. On Cassio, joka on tarpeeksi tyhmä ryhtyäkseen nenäliinatempun sankariksi, nostaakseen Desdemonan pudottaman liinan sydämelleen. Siitä sitten on helppo hajamielisesti tempaista liina esiin Othellon silmien alla.

Salaliiton tiivis kudelma

Salaliitto on aukoton. Itsetuntonsa kadottanut Othello on helppo huijattava. Shakespeare ilmaisee aikeensa heti näytelmän aluksi. Saamme sitten jäädä odottelemaan, miten juoni konkretisoituu.

Kas näin.

JAGO

Mutta jumaliste,
hänet [Michael Cassio] valittiin, ja vaikka minä
komentajan nähden kunnostauduin
Kyproksessa, Rodoksessa sekä muissa
kristittyjen ja pakanoiden maissa,
minut tilintarkastaja jätti vaille tuulta.
Ja niin helmitaulun herraa onnisti,
kun pääsi Hänen Mauriutensa kenraaliksi,
kun taas minut – Herra paratkoon! –
nimitettiin maurin lipunkantajaksi.

Tragedia on tulossa, mikään ei voi sitä enää pysäyttää. Tarvitaan kuitenkin muutama tunti ja näytös, että tilanteet saadaan avattua, näytelmän jännite, suspence, purkautumaan ja ruumiit näyttämölle. Jago käskyttää ja lataa tiedostoa, joka säteilee kaikkiin olosuhteisiin sotalaivojen varikolla, Kyproksen satama-altaalla ja ihmisten aivokudelmissa.

Syrjäytetyn pyhä kosto

JAGO

Pankaa mauri juoksemaan ja järjestäkää
ajojahti, myrkyttäkää hänen ilonsa
ja ryöpyttäkää häntä syytöksillä
kansan kuullen. Kiihottakaa Desdemonan
sukulaiset raivoon, ja kun mauri nauttii

suopeasta säästä, lähettäkää kärpäsparvi
vainoamaan häntä: olkoon maurin onni
vaikka kuinka aito, maustettakoon se
niin kitkerillä herjoilla ja vihjailuilla,
ettei siitä paljon jää.

Näytelmä *Othello*, toiselta nimeltään *Venetsian mauri*, perustuu G. B. Giraldi Cinthion novelliin. Kertomuksessa Desdemonan karkaaminen ja salaa solmittu avioliitto sotapäällikkö Othellon kanssa saa tytön isän suunniltaan. Othello on isän silmissä noita ja raiskaaja.

Niin vain sota tarvitsee raiskaajiakin. Turkkilaiset lähestyvät Kyprosta, Othello halutaan Kyprosta puolustamaan – mukanaan vaimonsa.

Othello on kuin nykyajan palkka- ja lapsisoturi, ryhtynyt ansaitsemaan sotilaan kannuksiaan jo seitsemänvuotiaana. Itse hän luonnehtii itseään:

Olen karski puheissani enkä osaa jaaritella
pehmoisia rauhan asioista; seitsenvuotiaana
lähdin sotaan, ja vain yhdeksän viime
kuukauden ajan nämä käsivarret
eivät ole tehneet lempityötään sotatantereilla.
Suuren maailman asioista hallitsen
vain taistelut ja sodat...

Miesten maailma – ja naisten

Näytelmässä on miesten pyrkyrimaailma, jossa sankaruus on kaupan. Ja erikseen naisten todellisuus. Desdemona kuuluu Shakespearen viattomien nuorten naisten kategorian puhdasmielisimpiin ja vaaleudessaan häikäisevimpiin. Maurille on saatava täydellinen vastapari.

Mutta myös Desdemonaa ympäröi kataluus, hovinaisen rinnalla kulkee kurtisaani.

Olen nähnyt kahdenlaisia tulkintoja Othellosta. Toisissa mauri on sankari, hyveellinen, avoin ja lämmin, mutta juuri siksi niin helposti petettävissä.

Toisissa tulkinnoissa Othello on hyväksikäyttäjä, sotapäällikön tietoisuudella maailmaa ja makuuhuonettaan hallitseva. Pahaa ei Othellosta kuitenkaan saa. Olosuhteiden uhrin kyllä.

Juuri näin mieli sairastuu, parisuhdeväkivalta syntyy, loput hoitaa ruumisauto ja poliisi.

Polttavasta rakkaudesta vihaan

Othello on julman ajankohtainen kertomus kulttuurien kohtaamattomuudesta. Se on tarina hallitsemattomasta intohimosta, palavan rakkauden voimasta, joka kärventää ympärillään kaiken, roihuaa ja tappaa.

Legendaarisen puolalaisen Shakespeare-tutkijan Jan Kottin mukaan Elisabetin ajan tragediaan otettiin mukaan kaikki saatavilla oleva. Arkipäivän sattumukset, rikoskertomukset, historialliset episodit, legendat, ylösalaisin käännetyt keskiajan paraabelit tai raamatun mukailut. Kott puhuu groteskista tyylilajina, joka sivuaa puhdasta tragediaa.

Groteskilla on tragedian kaari, se vain päätyy erilaiseen ratkaisuun ja toisiin vastauksiin.

Moraalisen järjestyksen ja toiminnan välinen ristiriita on joko sovitettavissa tai sitten tapahtumat ovat sitä vastaan. »Murhenäytelmä on pappien teatteria, groteski näytelmä narrien teatteria», Kott päättelee.

Jagon huuto

Shakespearella on meluisat hetkensä, ja synkät. Jago kehottaa meitä tositoimiin:

> Huutakaa, niin synkällä ja kauhun täyttämällä äänellä
> kuin tiheästi asutussa kaupungissa, pimeässä yössä,
> leimuaisi tulipalo, jonka joku huolimattomuudessaan
> on sytyttänyt.

Groteski alkaa muuttua tragediaksi, joka puhdistaa paisutetun kauhun voimalla, heittää valonsa ihmiskunnan pimeyden ytimeen. Ja lyö.

Jago usuttaa Desdemonan isää, korkea-arvoista senaattoria. Matti Rossin suomennos hehkuu. »Te haluatte astuttaa tyttärenne berberioriilla, te haluatte tyttärenne lasten hirnuvan teille, ja te haluatte sotaratsuja serkuiksi ja poneja lähisukulaisiksi.»

Kyllä tuosta raivo nousee, ja miekat.

Isä kieltää tyttärensä

Shakespeare tuo aluksi näyttämölle omiin toimiinsa perhetytöt ja kurtisaanit, kunnes pakka sekoitetaan uudelleen. Desdemonasta tulee hyväksikäytetty, uhri.

Isä Brabantio parkaisee miten tytär on

> kuollut minulle; varastettu, häpäisty ja vieroitettu
> taioilla ja puoskareilta ostetuilla rohdoilla.
> Niin luonnonvastaisesti ei voi kukaan hairahtua
> ilman noituutta, jos hän ei ole vähämielinen…

Peter Zadekin vallankumous

Othellon sankari huojuu veitsenterällä kohti groteskia tai suorastaan surrealismia, jollaisena oman aikamme ehkä kumouksellisin Othellon tulkitsija Peter Zadek näytelmän ohjasi 1976.

Hampurilaisen Deutsches Schauspielhausin esitys on jäänyt historiaan ennennäkemättömänä provokaationa, jossa sota, huoruus, neitsyys, rodulliset ristiriidat ja maailmaa hallitseva rasismi

litisevät näyttämöllä kaoottisen kiimaisena anarkiana.

Kenkävoiteella mustattu teatteriothello riehuu pakkomielteisenä ja kostoon huijattuna ensirakastajana. Hyveitä on vaikea tavoittaa tilanteissa, jotka pursuavat pelkkää petosta, kataluutta ja kadotettua rakkautta.

Kohtaus kohtaukselta Othellon ja Desdemonan välinen läheisyys muuttuu yhä väkivaltaisemmaksi aktioksi, jossa kenkävoide mustaa Desdemonan ihon, hiukset, vaatteet ja näyttämön samalla kun Othello vastaavasti vaalenee.

Patologinen kauhu kasvaa kohti murhayötä ja itsemurhaa. Yleisö vauhkoaa ja vaatii oikeutta saada ottaa osaa tragedian puhtaisiin tunteisiin.

Muistan selkeästi tämän esityksen kokemisen Berliinissä, jossa se vieraili saaden laahuksekseen suuren kohun. Kesken esityksen teatterissa sammuivat/sammutettiin valot. Ja kun ne syttyivät, olivat tunteet pinnassa. Yleisö jakautui huutokuoroihin. Lopettakaa! Jatkakaa!

Lopulta katsomossa lensivät ohjelmalehtiset, ja näyttämölle ropisi tomaatteja. Se oli teatterin suurta juhlaa.

Mutta Desdemonaa ei onnistuttu pelastamaan.

Oikeuspoliittinen näkökulma

2000-luvun teatteri tavoittelee yhteisöllisyyttä, todellisuuslähtöistä tunnistamista, jossa taru on niin totta, että sille on osoitettavissa olevia tutkimuksellisia mittareita.

1600-luvun Shakespeare on suomalaista todellisuutta.

Jos sijoitan Othellon tämän päivän Eurooppaan tai Suomeen, näen tarinasta lukuisia murheellisia variaatioita. Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta saa kasvot, kun tutkii oikeuspoliittisia raportteja ja tutkimuksia.

Paperittomat naiset ovat helppoja uhreja.

Juuri nyt EU:ssa ja Suomessa on ajankohtaista ns. Istanbulin sopimuksen allekirjoittaminen. Sopimus on oikealta nimeltään

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva yleissopimus.

Pitkä nimi, lyhyt sisältö: naisten avunhuutoihin on kyettävä vastaamaan ja ne on pystyttävä tunnistamaan – ajoissa.

Auttavat puhelimet

Hei Desdemona, täältä tullaan.

Et ehkä olisi tullut murhatuksi, jos sinun aikanasi olisi ollut auttavia puhelimia. Mutta ei, sinun ympärilläsi liikkui vain petoksen verkkoa kiihkeästi kutovia naisia, muka-ystäviä ja tukijoita.

Katsokaa, lukekaa Shakespearenne. Juuri näin tihentyy väkivalta kulkeutuen ajatuksesta peruuttamattomiin tekoihin.

Enää ei ole kysymys vain kulttuurisesta tai rodullisesta toiseudesta vaan yleisistä väkivaltaa synnyttävien rakenteiden purkamisesta ja läpinäkyväksi tekemisestä.

Othello toimii keskellämme, ilman laivastoaan, mutta meillä on omat Kyproksemme, saarilinnakkeet, joiden varjoissa kaikki on mahdollista.

Suomen Desdemonat

Naisiin kohdistuva väkivalta on suuri ongelma Suomessa, ja Suomi on saanut useita huomautuksia kansainvälisiltä ihmisoikeuksien valvontaelimiltä naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyydestä.

Tutkijat ovat kiinnittäneet 2000-luvun alusta asti huomiota naisiin kohdistuvan väkivallan runsastumiseen Suomessa.

Esimerkiksi vuonna 2008 tilastot paljastivat perheväkivallan uhreina kuolleiden naisten korkean lukumäärän, naisten kokeman seksuaalisen häirinnän sekä mm. maahanmuuttajanaisten ja romaninaisten kokeman väkivallan.

Renessanssin teatterin ja nyky-yhteiskunnan sosiaalisten ongelmien välillä on kammottava yhteys. Suomessa naisiin kohdistuvan

väkivallan ja lähisuhde- ja perheväkivallan laajuutta on seurattu uhritutkimusten avulla.

Tulokset ovat synkkiä.

Ensimmäinen naisuhritutkimus tehtiin vuonna 1997 ja uusittiin vuonna 2005. Vuoden 2005 tutkimuksen mukaan 43,5 prosenttia suomalaisista 18–74-vuotiaista naisista oli joutunut miehen tekemän jonkinlaisen fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai väkivallan uhkailun kohteeksi ainakin kerran 15 vuotta täytettyään.

Vuosien 2002–2006 keskiarvon mukaan joka vuosi 21 naista kuolee perheväkivallan uhrina.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemän tutkimuksen mukaan vuosien 2003–2008 aikana tapahtuneissa vakavissa, kuolemaan johtaneissa parisuhdeväkivaltatapauksissa uhri on 80 prosentissa tapauksista ollut nainen.

Othellot ja kansalaisyhteiskunta

Jotain on tehtykin. Turvakotipaikkojen lisääminen ja alueellisen jakautumisen parantaminen on kirjattu valtioneuvoston periaatepäätökseen vuosille 2012–2015 tehtävästä hallituksen tasa-arvo-ohjelmasta.

Viranomaisille on järjestetty koulutusta muun muassa tarjoamalla välineitä ihmiskaupan ja kunniaväkivallan parempaan tunnistamiseen ja taustoittamiseen.

Maahanmuuttoviraston virkamiehiä koulutetaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kuten väkivaltaa kokeneiden turvapaikanhakijanaisten kohtaamiseen ja heidän turvapaikkapuhuttelujensa säätämiseen.

Oikeusjärjestelmää yritetään kehittää ja luoda mahdollisuuksia väkivallan rakenteellisiin syihin puuttumiseen, väkivallan uhreille kohdennettujen laaja-alaisten ja moniammatillisten palvelujen ja ohjelmien vahvistamiseen. Tarvitaan paljon lisää tutkimusta ja tiedonkeruuta.

Myös kansalaisyhteiskuntaa, mediaa sekä yksityishenkilöitä, erityisesti miehiä ja poikia, kehotetaan tarttumaan toimeen väkivallan ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Kouluille ja kodeille opetetaan myös turvallisempaa internetin käyttöä. Keskeisiä kohderyhmiä ovat lapset ja nuoret, joihin kohdistuvat uhat on opittava torjumaan.

WHO:n uusin tutkimus

Kun kirjoitan tätä, ilmestyy päätteelle uutinen. (HS 20.6.2013) WHO:n vastavalmistuneen tutkimuksen mukaan naisen surmaa kaikkialla maailmassa enimmäkseen oma kumppani, avio- tai avomies.

Miehiä ei surmaa läheskään niin usein lähikumppani. Maailman terveysjärjestö WHO julkaisi tutkimuksen, jossa käytiin läpi tilastojen perusteella naisten surmia koko maailmassa.

Tutkimus arvioi, että partneri on syynä naisten surmiin keskimäärin 38,6 prosentissa surmista. Miesten surmissa kumppani oli syyllinen vain 6,3 prosentissa tapauksista.

WHO penkoi järjestelmällisesti tutkimuksia kahdenkymmenen viime vuoden ajalta. Tilastoja oli tarjolla 169 maasta. Partnerit surmasivat suhteessa eniten naisia Kaakkois-Aasiassa. Siellä 58,8 prosenttia naisten surmista teki partneri. Lukema oli korkea myös korkean elintason maissa (41,2 prosenttia) ja Afrikassa (40,1 prosenttia). Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen henkirikoskatsaus vuosilta 2003–2011 kertoo, että Suomessa kumppani tai entinen kumppani surmasi 66 prosenttia naisuhreista.

Othellon pitkä varjo

Suurin rakkaus on kääntynyt suurimmaksi vihaksi. On kammottavaa lukea Othellon sanat:

»Kuolkoon ja mädätköön ja olkoon kirottu tänä iltana, sillä hän ei saa elää! Minun sydämeni on muuttunut kiveksi. – – Minä hakkaan, ja käteen koskee.»

Kreikkalaisen tragedian sääntöjen mukaan selitystä on etsittävä selittämättömästä:

OTHELLO

Kuu on harhautunut radaltaan:
se tulee lähemmäksi maata kuin sen tapana on
ja tekee miehet hulluiksi.

Lopuksi näyttämölle jää kasa ruumiita, ihmisiä, jotka rakastivat. Liikaa.

Ehkä tarina auttaa tutkimaan ihmismielen haurautta, manipulaation helppoutta ja ennakoimaan itsekontrollin täydellistä pettämistä.

Shakespearelainen sielunselitys, järkkymisen kuvat, ovat valitettavasti niin ikiaikaisen totta, että luemme seurauksia päivittäin otsikoista.

Voi mauria, voi hänen rakastettuaan.

Kirsikka Moring

Othello

Venetsian mauri

Näytelmän henkilöt

OTHELLO *mauri, Venetsian sotavoimien komentaja*
BRABANTIO *Desdemonan isä, venetsialainen senaattori*
MICHAEL CASSIO *varakomentaja, Othellon alainen*
JAGO *Othellon lipunkantaja*

RODERIGO *Desdemonan kosiskelija*
VENETSIAN HERTTUA
MONTANO *Kyproksen kuvernööri*
LODOVICO *jalosukuinen venetsialainen*
GRATIANO *Brabantion veli*

PALVELIJA
DESDEMONA *Othellon vaimo, Brabantion tytär*
EMILIA *Jagon vaimo, Desdemonan seuranainen*
BIANCA *kurtisaani, Cassion rakastajatar*
SENAATTOREITA

MERIMIES
LÄHETTI
AIRUT
UPSEEREITA
KYPROKSEN HERROJA
MUUSIKOITA
PALVELIJOITA

Tapahtuu Venetsiassa ja Kyproksessa

Othello

JAGO:

Armollinen herra, varokaa mustasukkaisuutta!
Se on vihreäsilmäinen peto, joka pilkkaa
lihaa, jota syö. Autuas se aisankannattaja,
ken ei pettäjäänsä rakasta ja tietää,
että häntä petetään, mutta kirottuja ovat hetket,
joilla rakastava lakkaamatta piinaa itseään;
hän rakastaa ja epäilee, epäilee ja silti rakastaa.

Othello, sotasankari, saa suloisen Desdemonan rakkauden, mutta mustan maurin onni ja menestys herättää kateutta ja kaunaa komentajan lähipiirissä. Kohta jo Jagon pirullinen manipulointi alkaa levittää tuhoa. Vihjaus vihjaukselta Jago suistaa Othellon järjettömiin tekoihin.

Maailman suuriin klassikoihin kuuluva *Othello* on tragedia rakkaudesta, mustasukkaisuudesta ja silkasta säälimättömästä pahuudesta.

»Katsokaa, lukekaa Shakespearenne. Juuri näin tihentyy väkivalta kulkeutuen ajatuksesta peruuttamattomiin tekoihin. Enää ei ole kysymys vain kulttuurisesta tai rodullisesta toiseudesta vaan yleisistä väkivaltaa synnyttävien rakenteiden purkamisesta ja läpinäkyväksi tekemisestä. Othello toimii keskellämme, ilman laivastoaan, mutta meillä on omat Kyproksemme, saarilinnakkeet, joiden varjoissa kaikki on mahdollista», kirjoittaa teatteritoimittaja Kirsikka Moring esipuheessaan.

9 789510 400036

83.2 ISBN 978-951-0-40003-6 www.wsoy.fi